

Шумакова С. М.,
аспірантка Харківської державної академії культури

СУЧАСНЕ ЦИРКОВЕ МИСТЕЦТВО: АКТУАЛЬНА ПРОБЛЕМАТИКА ДІАЛОГОВОЇ ВЗАЄМОДІЇ

У статті висвітлено актуальну тему сучасної проблематики діалогової взаємодії, вивчати у межах вказаної проблеми циркове мистецтво як складне поліфункціональне культурне явище у видовищних культурних формах, яке виявляє світосприйняття і створює загальнолюдські цінності і світоглядні установки.

Ключові слова: циркове мистецтво, діалог культур, міжкультурна взаємодія, загальнолюдські цінності, світоглядні установки.

Статья освещает актуальную тему современной проблематики диалогового взаимодействия, изучая в рамках указанной проблемы цирковое искусство как сложное полифункциональное культурное явление в зрелищных культурных формах, проявляющее мировосприятие и создающее общечеловеческие ценности и мировоззренческие установки.

Ключевые слова: цирковое искусство, диалог культур, межкультурное взаимодействие, общечеловеческие ценности, мировоззренческие установки.

The article provides an overview of the contemporary problems of dialogue interaction, studying, within the context of this problem, circus art as a complex polyfunctional cultural phenomenon in entertainment forms, manifesting world perception and creating universal values and world outlook guidelines.

Key words: circus art, dialogue of cultures, intercultural interaction, universal values, world outlook guidelines.

Циркознавство, перебуваючи на етапі свого становлення і тому спрямовуючись до процесу теоретизування, характеризується орієнтованістю на інтеграцію циркознавчих дисциплін в єдину систему наукового знання. Процес теоретизування зумовлює розширення взаємозв'язків циркознавства з іншими дисциплінами і ствердження циркознавства як єдиної міждисциплінарної науки.

В умовах сьогоднішньої особливої значущості актуалізації сучасних глобалізаційних процесів, що обумовлюють створення духовних цінностей планетарного рівня, циркове мистецтво – складову системи культури – можна розглядати як поле комунікації, і, в певному сенсі, шлях набуття нового людського досвіду і вироблення нового погляду на світ, що коригує зовнішні і внутрішні зв'язки явищ. Так, говорячи про циркове мистецтво, ми, передусім, маємо на увазі культурний феномен, отже, закономірним є його культурологічний аналіз у межах визначеної актуальної сучасної проблематики. Зараз не лише можливе і доречне, але й дуже своєчасне вивчення циркового мистецтва в загальнокультурному діалоговому просторі і виявлення основних положень, що формують його рольове значення. Стаття є спробою розглянути роль циркового мистецтва як складової міжкультурної взаємодії, і, відповідно, не претендує на повноту вирішення питання.

Окремі аспекти проблематики циркового мистецтва як культурного феномену фрагментарно розглядалися В. О. Владіміровим [4], А. З. Житницьким [6], С. М. Макаровим [11], проте дослідження, присвяченого питанню рольового значення циркового мистецтва в актуальному контексті культурного діалогу, на жаль, не існує.

Звернення до проблеми діалогу спиралося на теоретичну спадщину, що аналізує проблематику «включення» в діалогічні стратегії, М. М. Бахтіна [1], В. С. Біблера [2; 3], М. С. Кагана [7], Ю. М. Лотмана [8; 9].

Крім того, дослідження зверталось до праці Європейського інституту порівняльного вивчення культури (Бонн), ініційованого Європейською комісією «Культурне різноманіття співіснування. Міжкультурний діалог в Європі». У свою чергу, підґрунтя для осмислення зазначеного питання дали фестивалі і конкурси циркового мистецтва.

Метою статті є осмислення і теоретичне обґрунтування ролі сучасного циркового мистецтва в діалозі культур.

Передусім, спираючись на думку С. М. Макарова, сформулюємо визначення даного виду мистецтва. Циркове мистецтво є складним поліфункціональним культурним явищем, що проявляє у видовищних культурних формах світогляд, світосприйняття і ментальність, яка виявляється в ієрархізованій системі ідей, переконань, оцінок, смаків, культурних канонів і способів вираження думки народу [10; 21].

Згідно з М. М. Бахтіним, «діалогічні відносини» – це «універсальне явище, що пронизує усю людську мову та усі відносини і прояви людського життя, взагалі усе, що має сенс і значення... Де починається свідомість, там ... починається і діалог» [1; 71].

Сучасні ініціативи, що існують, спрямовані на зміцнення діалогу, який позиціонується як інструмент уникнення ізоляваності, непорозуміння, напруженості і можливих конфліктів [13]. Виходячи з цього, діалог, міжкультурну взаємодію розглядаємо як сукупність різноманітних форм відносин і спілкування, спрямованих на посилення взаєморозуміння і знаходження точок зіткнення, перетворення розрізненості культурного існування народів і країн на взаємодію і співпрацю, запозичення культурних кодів і культурного досвіду, звернення до досвіду інших культур та створення в діалозі загальнолюдських цінностей і світоглядних установок. Якщо раніше здавалося, що культури недостатньо перетинаються, то сьогодні більш явно намітилися шляхи взаємовпливу і взаємозбагачення, що у світлі мистецтва цирку виразно ілюструє, наприклад, істотне збільшення сучасних міжнародних фестивалів і конкурсів циркового мистецтва.

Мистецтво, як універсальна мова культури, що становить основу домінуючого в людині емоційного сприйняття, на рівні реалізації своїх художніх проєктів робить внесок у корегування світоглядних і ціннісних орієнтацій. Без чуттєвого пізнання, що обумовлюється мистецтвом, яке відкриває нові смислові глибини на близьких і зрозумілих усім художніх цінностях, неможливий власне процес засвоєння культурних цінностей. Через мистецтво загальнолюдське проникає в культурну діалогічну взаємодію, створюючи шанс кожному його виду делегувати свої кращі досягнення до загальнолюдського фонду.

Циркове мистецтво є унікальним симбіозом особливих знань і умінь, конгломератом сакральних і архаїчних символів, знаків, мотивів, прийомів, обрядових

дій, що трансформувалися в самобутній художній світ, який став традиційним класичним мистецтвом, що стверджує загальнолюдські моральні, фізичні і духовні цінності. Упродовж тисяч років циркове мистецтво, вбираючи в себе карнавальні форми, фольклорні та етнографічні риси і традиції – найширший спектр культурної символіки – концентрує в собі і транслює культурну спадщину людства.

Цирк, як елемент відкритої системи мистецтва, можна визначити як своєрідний «будинок дзеркал серед дзеркал», в якому є ефективною форма масового самопостереження, за допомогою якої можливі контроль і самозмінна на рівні як суспільства, так і особистості [10; 5], відповідно до діалогу «Я – Він» і «Я – Я», згідно з Ю. М. Лотманом, який призводить до перебудови власної особистості, коли «усвідомлена взаємодія з іншими людьми, в процесі якої перехід від «ми» до «я» є перехід від розуміння почуттів, інтересів і намірів інших людей до розуміння самого себе» [10; 18-19]. Циркове мистецтво формує поле можливості самозміни особистості, оформлення її соціальних якостей, поведінкових стереотипів, змінює і трансформує цінності, що актуалізують особистість. Процес самозміни може бути реалізований на засвоєних ідеях і формах культури. Циркове мистецтво, як форма видовища, робить свій внесок у забезпечення «соціальної упаковки» культурних форм. Цирк, що репрезентує людську досконалість, як жодне інше мистецтво, відбиває процес розвитку людських сил і здібностей і, в певному значенні, характеристику розвитку людини взагалі, процес, який знаходить своє зовнішнє втілення в усьому багатстві і різноманітності творення людиною дійсності, в усій сукупності результатів людської праці і думки.

Підкреслимо, що циркове мистецтво акумулює в собі кращі досягнення усіх країн і народів (не лише у художній, інтелектуальній і спортивній сферах, але й в науці і технології, що особливо актуально в жанрі ілюзії). Синтетичне за своєю природою, воно виявляє зв'язки у формі художньої поліфонії з класичними мистецтвами і розширює художнє бачення глядача «баченням» цих мистецтв.

Через свою надзвичайно позитивно орієнтовану емоційність циркове мистецтво певною мірою виконує роль з'єднувальної ланки механізму скорочення відстані між людьми, в деякій мірі змушуючи «відкриватися» під впливом особливої циркової атмосфери і відчувати єднання, причетність до загальних культурних цінностей. При цьому відчуття причетності зовсім не означає стандартизації цінностей – визначається певне коло людських ціннісних орієнтацій, що визнаються усіма. Засвоюючи цей духовний досвід, ціннісні орієнтири, що транслюються цирковим мистецтвом, глядач персоніфікує знайдений культурний потенціал як свій власний, як багатство свого «я».

Циркове мистецтво «спирається», з одного боку, на зацікавлене ознайомлення реципієнта з різними культурними традиціями в порівняльній багатоаспектній перспективі, з іншого – на демонстрацію взаємодії і взаємного впливу цих традицій як у минулому, так і сьогодні. Причому ступінь залучення кожної з цих складових може варіюватися.

Таким чином, відсутність «мовних бар'єрів» у процесі сприйняття культурних смислів, що транслюються цирковим мистецтвом, помножена на високий коефіцієнт його життєствердної емоційності, обумовлює високий рівень об'єднуючої значущості цього мистецтва в процесі культурної взаємодії.

Окрім цього, циркове мистецтво виявляє близькість своєї мови психологічним механізмам сприйняття людиною дійсності, що обумовлює його значення в процесах зміцнення зв'язків. Циркове мистецтво є одним з ефективних механізмів інтенсифікації і поглиблення процесу ведення міжкультурного діалогу в усіх типових проявах цього процесу, зокрема, етнічній толерантності як терпимості у відносинах між представниками різних етносів і культур.

Прорив у «всесвітність» є не суб'єктивною амбіцією цього виду мистецтва, а об'єктивно властивим йому загальнонародським ціннісно-смысловим змістом і сутнісним призначенням. Механізми існування циркового мистецтва (вистави у межах манежу свого міста, циркових майданчиків своєї країни, а також зарубіжні гастролі, міжнародні і національні циркові фестивалі і конкурси) обумовлює «бачення» цим мистецтвом свого віддзеркалення одночасно в двох «дзеркалах», одне з яких – національна самосвідомість, а інше – світова полікультура. Це сприяє підвищенню ролі циркового мистецтва у світовому культурному процесі. Абсолютно очевидно, що національні й етнічні культури представлені у світовій обмежено; циркове мистецтво на своєму рівні налагоджує діалогічні взаємини між ними. У цьому процесі існує важлива грань: здатність включати загальнонародські досягнення в структуру своїх національних цінностей і культурних традицій. За допомогою циркового мистецтва кожна культура, що має унікальність і неповторність, може бути гідно представлена на карті світової культури, що особливою мірою характерно для циркових конкурсів і фестивалів, коли в процесі міжкультурного діалогу, ініційованого цирковим мистецтвом, дистанція між культурами скорочується, в чому і є його гуманістичний смисл.

Трюк є головною одиницею мови смислотворення мистецтва цирку. Трюк, як мова будь-якого медіа, відбиває властиві йому як емоційні, так і підсвідомі рівні передачі інформації. Трюк-знак, трансформуючись у своєму значенні і перегинаючись з іншими, структурно змінюється, що обумовлює спрямованість циркового мистецтва на інтеграцію нових смислів і пізнавальних цінностей, націленості на творення світоглядних орієнтирів і загальнонародських цінностей, загальне єднання в процесі міжкультурної діалогової взаємодії.

У сучасному різноманітті культур, як справжньому багатстві людства, що історично склалося, циркове мистецтво на рівні реалізації своїх художніх проєктів веде культурний діалог, що робить установку на залучення до цінностей і досягнень іншої культури, пізнання і прийняття її неповторності і, тим самим, вносячи корективи до світоглядних і ціннісних орієнтацій.

Отже, циркове мистецтво, втілюючи створені проєкти, робить свій відчутний внесок до вирішення сучасної проблемної ситуації, в якій різноманітність людського роду виступає як деякий бар'єр на шляху поглиблення міжнародної співпраці і реалізації глобалістичних ініціатив. Надзвичайна близькість мови циркового мистецтва психологічним механізмам сприйняття людиною дійсності сприяє поглибленню розуміння і подальшого зближення націй. Циркове мистецтво успішно реалізує на практиці принцип єднання країн і народів, не зважаючи на різноманітність мов, способів мислення і традицій різних етносів.

Здійснюючи культурну дифузію, циркове мистецтво корелює розкриття культурних смислів для сучасників. Цирк, відбиваючи і опановуючи дійсність, тим самим прокладає

шлях до досягнення внутрішнього смислу явищ, віддзеркалення якого і складає основу взаємодії культур, їх взаємопроникнення і взаємозбагачення. Це зумовлено структурою, змістом і механізмом існування циркового мистецтва, що налагоджує діалог на рівній основі між самоцінними культурами, що не зводяться одна до одної. Культури різних країн за допомогою циркового мистецтва беруть участь у міжкультурній взаємодії з метою досягнення певного рівня загальнокультурної цілісності, яка виявляє як моменти аналогій і паралелізму, так і враховує національну специфічність. Діалог, що вибудовується цирковим мистецтвом, конструює гармонійну єдність множинного, що відбивають численні циркові форуми національного і міжнародного рівнів, які створюють основу для порівняння і розуміння різних культур.

Необхідно зазначити, що проведення конкурсів і фестивалів стало потужним рухом у світі. Історик циркового мистецтва Домінік Жандо у своїй праці «Історія світового цирку» повідомляє: «Коли в 1974 році монахський князь Реньє заснував Міжнародний фестиваль цирку, це починання мало у кого викликало ентузіазм, проте фестиваль став справжньою подією у світі мистецтва» [5; 174]. Услід за ним з'являється цілий ряд міжнародних і всесвітніх фестивалів і конкурсів циркового мистецтва, найзначущі з яких – Міжнародний фестиваль у Монте-Карло (Монако), який нині опікує принцеса Стефанія Грімальді, яка продовжила династію коронованих покровителів циркового мистецтва, і Всесвітній фестиваль «Цирк завтрашнього дня» (Франція).

Статистика свідчить про те, що за останні роки фестивальний цирковий рух переживає новий виток розвитку. Помітне прагнення різних вікових (щорічно проводиться цілий ряд дитячих і юнацьких фестивалів і конкурсів) і соціальних груп до відродження «змагальності» народних традицій і активізації діалогу культур [12; 105].

Таким чином, визначаємо, що циркові форуми, як і циркове мистецтво в цілому, транслюючи мовою своєї виразності культурні смисли, вибудовує основу для трансформації світоглядних і ціннісних орієнтирів. Реципієнт, освоюючи культурний досвід, що обумовлюється цирковим мистецтвом, виражає емоції, своє відношення до сприйманого досвіду, який вибудовує важливий зворотний зв'язок.

Циркове мистецтво є багатограним, воно адекватно і виразно репрезентує культури народів один одному, чужі традиції і цінності стають доступними і зрозумілими. Тому, на перетині смислів, закладених в мову циркового мистецтва, як складного феномену соціально-культурного змісту, складається діалог, міжкультурна взаємодія, яка освоює багатства знаково-символічного світу культури.

Таким чином, сформулюємо основні позиції, що складають культурний потенціал і рольове значення циркового мистецтва в загальнокультурному контексті і діалозі.

Специфіка циркового мистецтва, високий коефіцієнт життєствердної емоційності і близькість механізмів сприйняття людиною дійсності обумовлюють значущість циркового мистецтва, як з'єднувальної ланки в механізмі скорочення відстані між людьми та їх культурними традиціями. При цьому єднання не означає стандартизації цінностей, а лише визначення їх кола, яке визнається усіма.

Культурна взаємодія, що ініціюється цирковим мистецтвом, напрацьовує шляхи знаходження точок зіткнення різних культур, передбачаючи ведення діалогу єдиною мовою, виробляючи новий тип цілісності, який уточнює відмінності, різноманітність,

специфічність різних культур. Циркове мистецтво при цьому «спирається», з одного боку, на зацікавлене ознайомлення реципієнта з різними культурними традиціями в порівняльній багатоаспектній перспективі, з іншого – на демонстрацію взаємодії і взаємного впливу цих традицій як у минулому, так і сьогодні.

Циркове мистецтво відкрите для гуманістичної думки, оскільки у втілюваних ним художніх проектах мова йде про пошук загальнолюдських цінностей, що відкриваються для реципієнта. Життєствердне мистецтво цирку згладжує складнощі спілкування між людьми, отже, цирк виступає однією з цеглинок міжкультурного взаєморозуміння, що психологічно зближує людей і обертає «чуже» на «своє».

Література:

1. Бахтин М. М. Проблемы поэтики Достоевского / М. М. Бахтин. – М. : Художественная литература, 1972. – 363 с.
2. Библер В. С. Культура. Диалог культур (опыт определения) / В. С. Библер // Вопросы философии. – 1989. – № 6. – С. 42–49.
3. Библер В. С. От наукоучения – к логике культуры. Два философских введения в двадцать первый век / В. С. Библер. – М. : Политиздат, 1991. – 413 с.
4. Владимиров В. А. Цирк как феномен культуры: автореф. дис. на соиск. уч. степ. канд. искусствоведения: спец. 17.00.01 «Театральное искусство» / В. А. Владимиров. – М., 1986. – 23 с.
5. Жандо Доминик. История мирового цирка / Д. Жандо; пер. з фр., предисл., послесл. О. Гринберг, В. Мильчиной. – М. : Искусство, 1984. – 192 с., ил.
6. Житницький А. З. Цирковое искусство как составная часть украинской культуры / А. З. Житницький, А. А. Житницький // Культура України: зб. ст. – Х., 1996. – Вып. 3. – С. 193–197.
7. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб.: ТОВ ТК «Петрополис», 1996.
8. Лотман Ю. М. Статьи по семиотике и типологии культуры // Избр. статьи в 3-х т. – Т. 1. – Таллинн: Александра, 1992.
9. Лотман Ю. М. Каноническое искусство как информационный парадокс / Ю. М. Лотман // Статьи по семиотике культуры и искусства. Серия «Мир искусств». – СПб.: Академический проект, 2002. – С. 314–321.
10. Макаров С. М. Шаманы, масоны, цирк: Сакральные истоки циркового искусства. Изд. 2-е / С. М. Макаров. – М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2009. – 280 с.
11. Мердок Дж. П. Общий знаменатель культур / Дж. П. Мердок // Культурология: Дайджест. – М., 2005. – № 1. – С. 203–214.
12. Тульчинский Г. А. Менеджмент специальных событий в сфере культуры / Г. А. Тульчинский. – СПб. : Планета Музыки, 2009. – 309 с.
13. Oscar Garcia Agustin. Intercultural Dialogue. Visions of the Council of Europe and the European Commission for a Post-Multiculturalist Era. *Journal of Intercultural Communication*, ISSN 1404-1634, issue 29, August 2012.